

ANTONI JODŁOWSKI

DALSZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE W WIELICZCE NA TERENIE
ZAMKU ZUPNEGO

Prace wykopaliskowe prowadzone w br. na zamku w Wieliczce przez Muzeum Żup Krakowskich stanowiły kontynuację badań z lat poprzednich¹. Celem ich było określenie rozmiarów i charakteru osadnictwa wczesnośredniowiecznego przedlokacyjnego, pierwotnej topografii wzgórza oraz ustalenie kształtu i chronologii najstarszych założeń zamkowych.

Prace badawcze skoncentrowano głównie na dziedzińcu i we wschodniej części zamku, nie badanej dotychczas ze względu na zły stan zachowania ruin grożących zawaleniem. Założono sześć wykopów, o łącznej powierzchni 120 m², z których dwa usytuowano prostopadle do wschodniej ściany budowli mieszkalnej, położonej centralnie w obrębie murów, dwa na dziedzińcu zamkowym, a po jednym przy wewnętrznej stronie muru ciągnącego się wzdłuż ul. Zamkowej i obok zachodniej ściany północnego skrzydła zamku.

Do najciekawszych obiektów należy niewątpliwie mur kamienny odkryty w ubiegłych latach na dziedzińcu zamkowym, przebiegający na osi wschód—zachód². W roku bieżącym odsłonięto go na odcinku 7 m i stwierdzono, że zarówno w części zachodniej, jak i wschodniej skręcał w kierunku północnym (ryc. 1). Pierwotnie łączył się najprawdopodobniej z północnym skrzydłem zamku, tworząc nieregularny owal najstarszych założeń obronnych (ryc. 3). Od zachodu na dużej przestrzeni zniszczony został przez zabudowania austriackie, a od wschodu przez późnośredniowieczny mur kamienny, wykorzystany następnie jako fundament muru ceglanego ciągnącego się wzdłuż obecnej ul. Zamkowej. Zbudowany był z kamieni piaskowcowych odpowiednio dopasowanych przy licu, zaś środek wypełniony mniejszymi odpadami, na słabej zaprawie wapiennej. Szerokość jego wynosiła 1,60 m.

Od południa przy zewnętrznej stronie muru znajdowała się fosa szerokości 2 m i głęb. 1,5 m, moszczona przy dnie drewnianymi belkami. Wysokość zacho-

¹ H. Burchard, *Wyniki badań wykopaliskowych w Wieliczce, pow. Kraków, w latach 1960—1962*, „Spraw. Archeol.”, t. 16: 1964, s. 317—321; H. Burchard, J. Gromnicki, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Wieliczce, pow. Kraków, w 1963 roku*, „Spraw. Archeol.”, t. 17: 1965, s. 308—309; H. Burchard, E. Kihl-Byczko, J. Gromnicki, *Wyniki badań w Wieliczce, pow. Kraków, na stanowisku 2, w 1964 roku*, „Spraw. Archeol.”, t. 18: 1966, s. 305—313; A. Jodłowski, *Badania archeologiczne przeprowadzone w Wieliczce w 1966 roku*, „Spraw. Archeol.”, t. 19: 1968, s. 411.

² Jodłowski, *op. cit.*; Burchard, Kihl-Byczko, Gromnicki, *op. cit.*, s. 311.

Ryc. 1. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Zakręt muru kamiennego odkrytego na dziedzińcu

Fot. Michał Grochal

wanej części muru, licząc od dna fosy, wynosi 4 m. Głębokość stopy fundamentowej nie została ustalona ze względu na trudne warunki eksploracji, spowodowane napływającą wodą zaskórną.

Analogiczny mur kamienny wystąpił również pod wschodnią ścianą budowli centralnej, wzniesionej w czasach Kazimierza Wielkiego z cegły gotyckiej. Lico jego ukazało się na głęb. 50 cm od obecnej powierzchni ziemi i zbudowane było z kamieni nieobrabianych, dopasowanych do siebie, układanych na słabej zaprawie wapiennej. W górnej części zachował się fragment obramowania okiennego, wykonany z piaskowca w postaci kolumny z jednym krawężnikiem ukośnie ściętym (ryc. 2). Na murze tym wznosi się ściana ceglana a do jego lica przylega dosta-

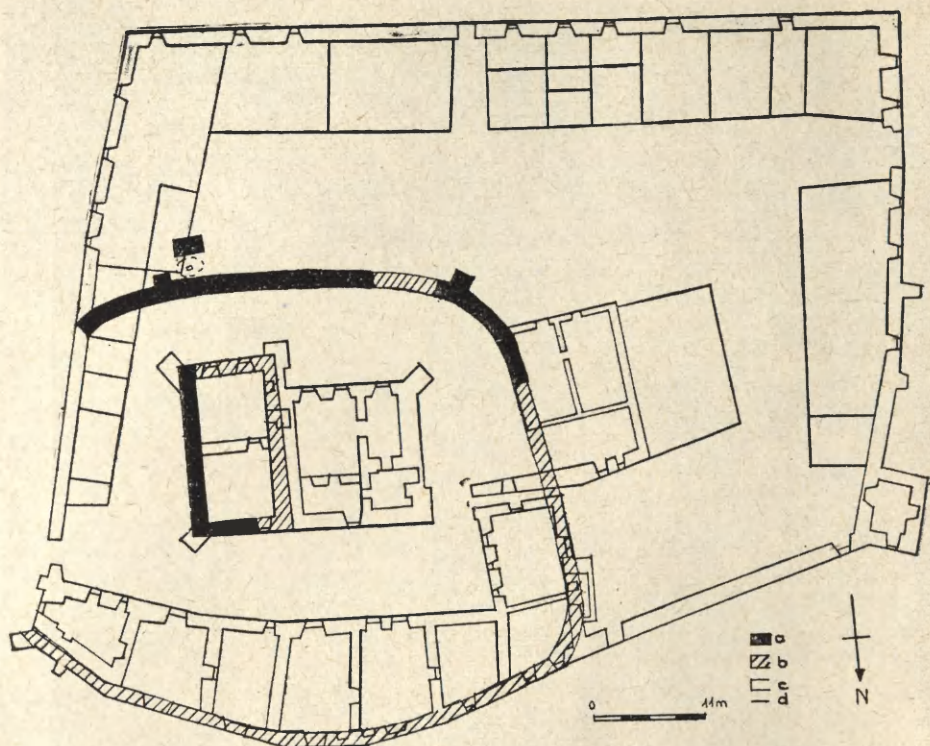
Ryc. 2. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Lico muru kamiennego z fragmentem obramowania okiennego, odkryte w fundamentach wschodniej ściany budowli mieszkalnej położonej centralnie w obrębie murów

Fot. Michał Grochal

wiony później fundament szkarpy gotyckiej. Wynika stąd, że opisany fragment muru jest starszy od zamku wybudowanego z cegły w 2. połowie XIV w. za panowania Kazimierza Wielkiego³. Szczegółowa analiza architektoniczna odkrytych murów przeprowadzona przez S. Świszczowskiego⁴, a także materiały archeologiczne pozwalają przypuszczać, że pochodzą one z XIII i 1. połowy XIV w. Istniał

³ W dotychczasowej literaturze budowę zamku wielickiego łączono na ogół z Kazimierzem Wielkim, a tylko niektórzy badacze wskazywali na jego starsze (XIII-wieczne) pochodzenie. Należy do nich H. K o r n e c k i, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966, ryc. 64.

⁴ S. Świszczowski, *Sredniowieczne założenia zamku żupnego w Wieliczce i ich późniejszy rozwój*, Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce, t. 2, 1968, s. 152 n.

Ryc. 3. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Plan zamku żupnego z uwzględnieniem najstarszych murów kamiennych odkrytych podczas badań archeologicznych:

a — przebieg muru kamiennego stwierdzony; b — przypuszczalny przebieg muru kamiennego; c — zabudowania murowane z cegły wg planu Fischera z 1776 r.; d — zabudowania drewniane zamki żupnego wg planu Fischera z 1776 r.

Rys. Antoni Jodłowski

w tym czasie mały zamek położony na wąskim cyplu południowego zbocza kotliny wielickiej, wysuniętym w kierunku północnym, zbudowany z kamienia, otoczony murem obwodowym w kształcie owalu, w obrębie którego znajdowała się prostokątna budowla o wymiarach 16×10 m, usytuowana na osi północ — południe (ryc. 3)⁵. Od strony południowej, najbardziej dostępnej, przy murze obwodowym znajdowały się czworokątna baszta, fosa oraz skarpa wzmacniająca mur w południowo-zachodnim narożniku. Są to najstarsze, nie znane dotychczas założenia zamku żupnego w Wieliczce, poprzedzające budowę XIV-wiecznych fortyfikacji Kazimierza Wielkiego. Za panowania tego władcy zamek został całkowicie przebudowany i znacznie powiększony przy użyciu cegły. Wówczas niektóre elementy

⁵ Należy zaznaczyć, że w miejscu odkrytego muru na dziedzińcu zamkowym M. German opracowując plan miasta Wieliczki w latach 1631—1638 zaznaczył mur oddzielający część mieszkalną od części gospodarczej ówczesnego zamku. Bliższa analiza tego obiektu pozwala przypuszczać, że został on później wybudowany (może nawet drewniany), ponieważ jego lokalizacja i przebieg różni się nieco od muru odkrytego w czasie badań archeologicznych.

pierwotnych założeń zupełnie zniwelowano (południowa część muru obwodowego), a inne wykorzystano jako fundamenty pod nowe mury (budowla prostokątna).

Oprócz relikwów architektury odkryto w br. również dużą ilość zabytków ruchomych, głównie ceramiki wczesnośredniowiecznej, która wystąpiła na wtórnym złożu (warstwa kulturowa z okresu wczesnośredniowiecznego zniszczona została przez wkop pod fundamenty muru obronnego), w wykopie przy wewnętrznej stronie muru ciągnącego się wzdłuż ul. Zamkowej. W górnych warstwach tego wykopu natrafiono także na zespół narzędzi górniczych, pochodzących przypuszczalnie z XVII w. Było to 14 klinów żelaznych używanych do odbijania kłapki solnych w kopalni i 4 tzw. „haki odciągacze”, służące do przyciągania lin szybowych z urobkiem solnym.

Ceramikę wczesnośredniowieczną pod względem techniki wykonania podzielić można na dwie zasadnicze grupy:

Grupa I — naczynia grubościennie wykonane z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, na powierzchni zewnętrznej koloru szarego i ceglatego. Ceramika lepiona jest na kole garncarskim, górą obtaczana. Pod względem formy wyróżniają się trzy typy naczyń: a) przykrywki dzwonowate z uchwytem o bardzo grubych ściankach (ryc. 4: 1, 2); b) dna dużych naczyń zasobowych (ryc. 4: 4); c) naczynia o esowatym profilu z brzegiem łagodnie wychylonym na zewnątrz i słabo widocznym rowkiem na przykrywkę, w górnej części brzuśca zdobione ornamentem linii falistej, a na dnie zaopatrzone w znak garncarski (ryc. 4: 3, 5).

Podobnie do naczyń grupy I wykonana jest duża misa z płaskim dnem, brzegiem lekko wgiętym do środka i ukośnie ściętą krawędzią. Na powierzchni zewnętrznej jest koloru brunatnosiwego, zdobiona szerokimi poziomymi rowkami, wykonanymi niestarannie (ryc. 4: 6). Od wewnątrz widoczne są ślady poziomych ciągów palców. Analogicznych form z terenu Polski nie znam, ale sądząc po ornamentyce, surowcu i technice wykonania należy ją zaliczyć do młodziej fazy wczesnego średniowiecza, najprawdopodobniej XII—XIII w.

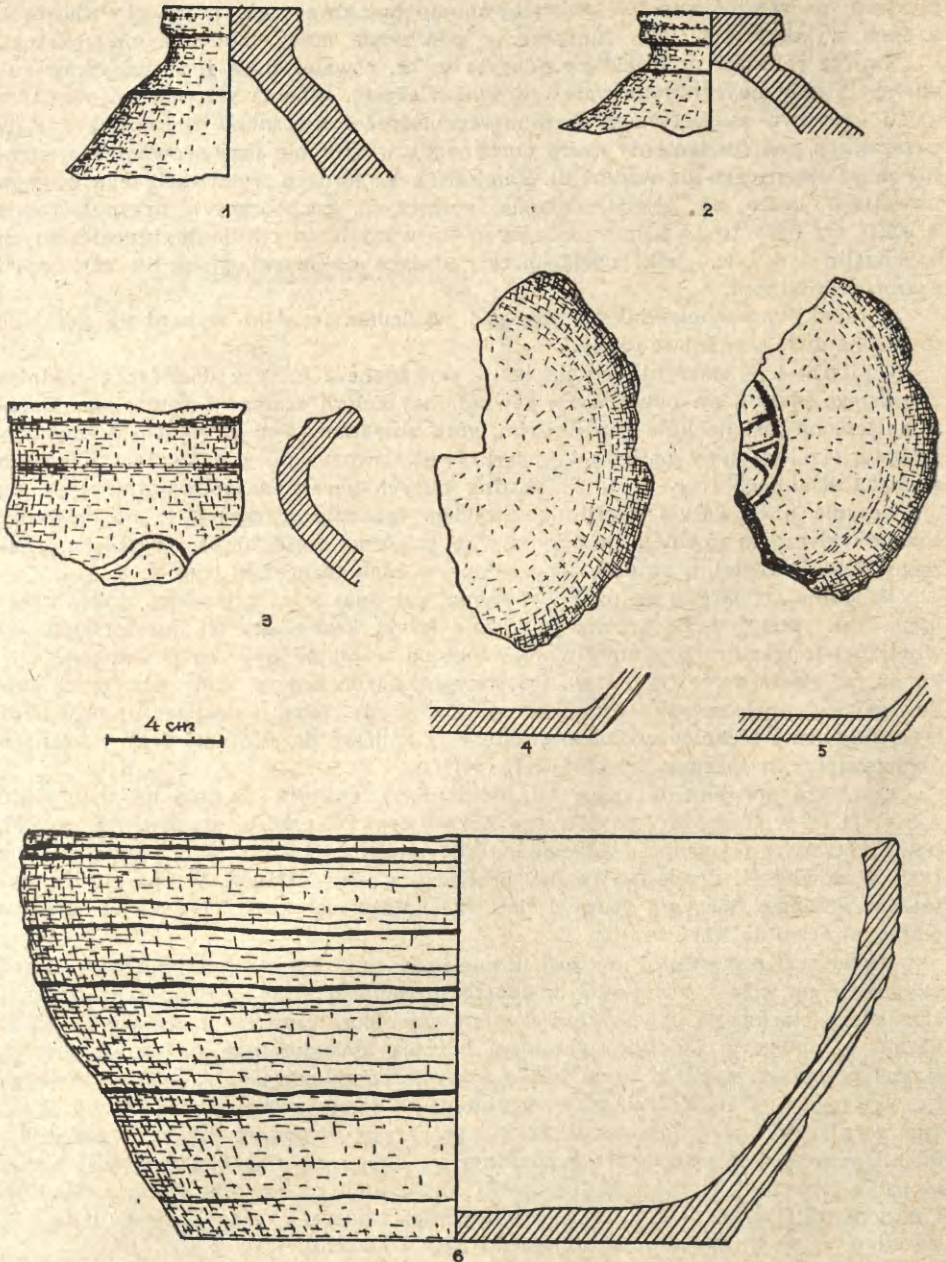
Ceramika podobna do grupy I (oprócz misy) odkryta została na stanowisku z X—XII w. w Grabowej, pow. Busko Zdrój⁶, oraz na osadzie otwartej w Igołomi, pow. Proszowice (II grupa J. Machnika, datowana na XI—XIII w.)⁷, i Sosnowicach, pow. Wadowice (II grupa A. Wałowy pochodząca z X—XII w.)⁸. W oparciu o przytoczone analogie naczynia grupy I datować należy na okres XI—XII w., przesuwając je raczej do XII stulecia.

Grupa II reprezentowana jest licznie przez naczynia cienkościennie, wykonane całkowicie na kole garncarskim, z dobrze wyrobionej gliny, z domieszką drobnoziarnistego piasku, na powierzchni zewnętrznej koloru czarnego i ceglatego. Są to garnki o esowatym profilu z załomem brzuśca umieszczonym na 2/3 wysokości. Brzegi posiadają łagodnie wychylone na zewnątrz, zaopatrzone w rowek na przykrywkę (ryc. 5: 2; 6: 2), lub małe zgrubienie od strony wewnętrznej (ryc. 6: 1, 4). Dna są płaskie i posiadają często znaki garncarskie w postaci krzyża w kole (ryc. 5: 3) lub koła, wewnątrz którego znajdują się dwie linie równoległe przecięte prostopadłą (ryc. 5: 4, 5). Naczynia grupy II na brzuścu zdobione są liniami falistymi i poziomymi (ryc. 6: 1—3, 5; 5: 1, 2) — rzadziej rzędami ukośnych nacięć u nasady szyjki (ryc. 6: 4). Występują też garnki bez ornamentu (ryc. 5: 6).

⁶ E. Dąbrowska, *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym ziemi wiślickiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1965, s. 207, ryc. 20: 1.

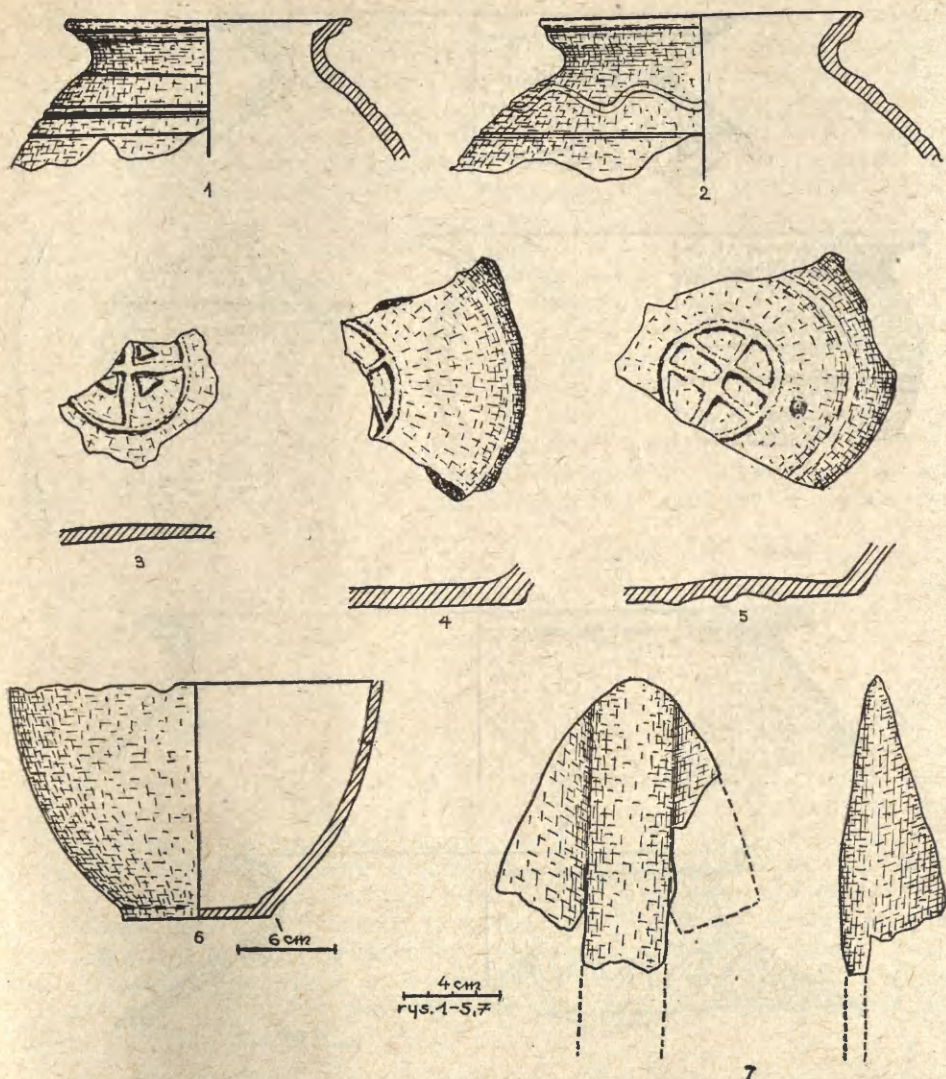
⁷ J. Machnik, *Wyniki badań w latach 1953—1954*, [w:] *Igołomia I, osada wczesnośredniowieczna*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1961, s. 66—75.

⁸ A. Wałowy, *Materiały z ratowniczych badań archeologicznych w Sosnowicach, pow. Wadowice*, „Materiały Archeologiczne”, t. 3: 1961, s. 231—232.

Ryc. 4. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Zabytki archeologiczne z okresu wczesno-średniowiecznego, odkryte w wykopie przy fundamentach muru ciągnącego się wzdłuż ul. Zamkowej

Rys. Antoni Jodłowski

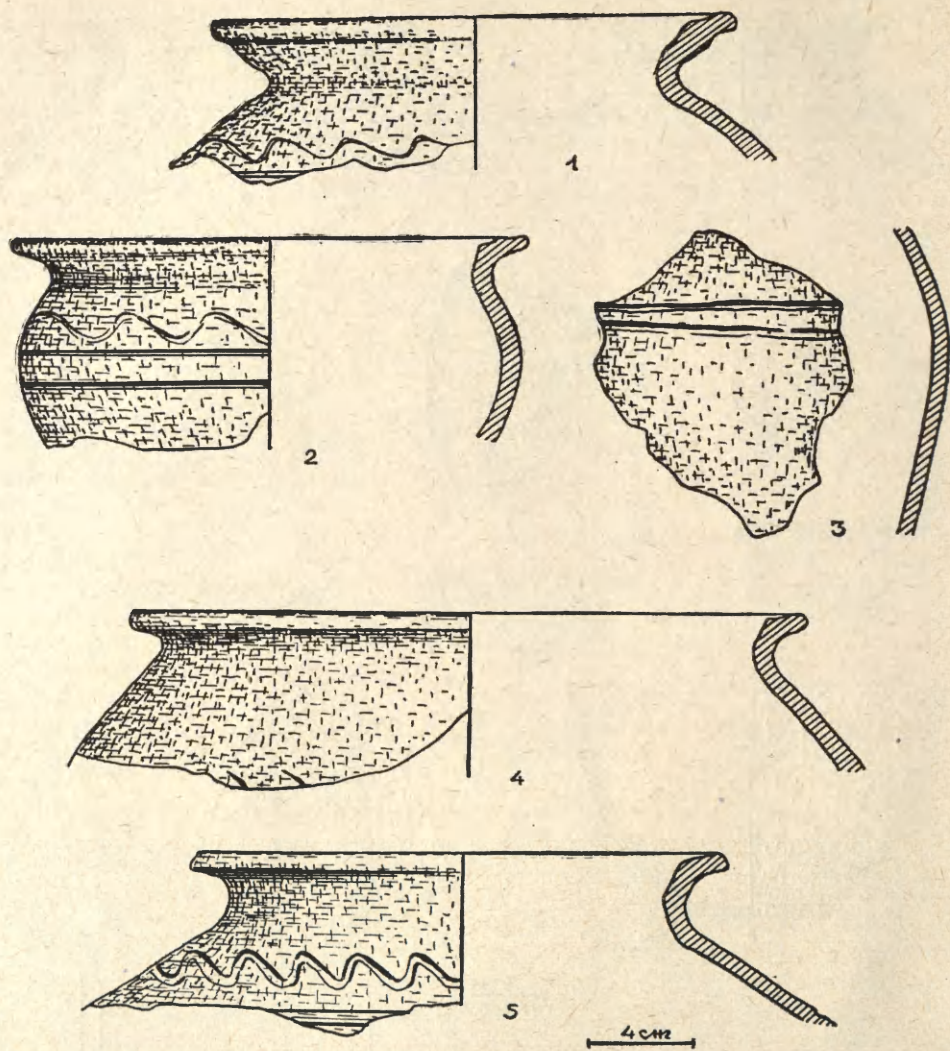

Ryc. 5. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Zabytki archeologiczne z okresu wczesnośredniowiecznego, odkryte w wykopie przy fundamentach muru ciągnącego się wzdłuż ul. Zamkowej

Rys. Antoni Jodłowski

Ceramika tego typu z osady w Podłężu, pow. Kraków, datowana jest na XII—XIII w.⁹, na grodzisku „Zamczysko” w Podegrodziu, pow. Nowy Sącz, na

⁹ A. Wałowcy, *Materiały z ratowniczych badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Podłężu, pow. Kraków*, „Materiały Archeologiczne”, t. 4: 1963, s. 331, tabl. II

Ryc. 6. Wieliczka, pow. Kraków. Zamek. Zabytki archeologiczne z okresu wczesno-średniowiecznego, odkryte w wykopie przy fundamentach muru ciągnącego się wzdłuż ul. Zamkowej

Rys. Antoni Jodłowski

XI—XIII w.¹⁰, a w Piekarach, pow. Kraków, na XIII i pocz. XIV w. (III grupa G. Leńczyka)¹¹. Dane te pozwalają ustalić chronologię naczyń grupy II na koniec XII i głównie na XIII w.

¹⁰ Z. Woźniak, *Z najdawniejszej przeszłości Podegrodzia*, „Rocznik Sądecki”, R. 5: 1962, s. 27.

¹¹ R. Jamka, G. Leńczyk, K. Dobrowolski, *Badania wykopaliskowe w Piekarach w powiecie krakowskim*, Prace Prehistoryczne PAU, nr 2, 1939, s. 52 i tabl. XXI 5.

Na szczególną uwagę zasługuje duży fragment radlicy żelaznej z dwoma skrzydełkami i wydłużonym trzonkiem (ułamany), znaleziony razem z cpisana wyżej ceramiką (ryc. 5: 7). Wymiary: dł. ostrza 11 cm, szer. skrzydeł 10 cm. Podobne radlice znane są z Kurdwanowa, pow. Kraków (XI—XII w.)¹², Opola (poł. X w.)¹³, Gdańska (XII—XIII w.)¹⁴, Nakła, pow. Wyrzysk (poł. XIII w.)¹⁵, i Karca, pow. Gostyń¹⁶. Chronologia ich zamyka się w ramach X—XIII w. Do tego okresu należy również odnieść okaz z Wieliczki, datując go raczej na XII—XIII w. Różni się jednak od narzędzi tego typu znanych dotychczas z terenu Polski wyraźnym w górnej części odcięciem skrzydełek od trzonka.

Opisane zabytki archeologiczne przedstawiają rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie zamku żupnego w Wieliczce. Początkowo w XI—XII w. istniała w tym miejscu osada otwarta, której współczesna jest pierwsza grupa ceramiki. W XIII w. wzniesiono najprawdopodobniej pierwsze, najstarsze umocnienia obronne z kamienia w postaci prostokątnej budowli otoczonej murem obwodowym w kształcie owalu. Z okresem budowy tych założeń może łączyć się druga grupa ceramiki, z XIII w. Umocnienia kamienne funkcjonowały jeszcze w 1. połowie XIV w., a w 2. połowie tego stulecia za panowania Kazimierza Wielkiego zostały całkowicie przebudowane i znacznie powiększone przy użyciu nowego materiału budulcowego — cegły.

Muzeum Żup Krakowskich
Wieliczka

ANTONI JODŁOWSKI

FURTHER EXCAVATIONS IN THE AREA OF THE WIELICZKA CASTLE

The excavations carried out in 1967 at the Wieliczka castle which is connected with the local salt mines have revealed defences older than the 14th century fortifications built by king Casimir the Great. The older castle was built of sandstones with weak mortar. It consisted of a rectangular building, 16 by 10 m in size, surrounded by an oval stone wall situated on a northward eminence of the southern slope of the Wieliczka dale. On the ground of architectonic analysis and archaeological finds the defences are assigned to the 13th century. Small finds include a large amount of pottery from the 11th to 13th centuries, and a large fragment of an iron share with two wings and a handle, probably of the 12th—13th century date.

¹² A. Krauss, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Kurdwanowie koło Krakowa w latach 1954—1955*, „Spraw. Archeol.”, t. 4: 1957, s. 94 i n., ryc. 8.

¹³ W. Hołubowicz, *Opole X—XII wieku*, Katowice 1956, s. 225 ryc. 93. Porównaj też K. Godłowski, *Zróżdła archeologiczne do dziejów rolnictwa w Polsce i stan ich opracowania* [w:] *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, t. 3: 1960, s. 86.

¹⁴ J. Kmiecinski, *Z prac wykopaliskowych w Gdańsku w 1953 r.*, „Dawna Kultura”, t. 1: 1954, s. 40, ryc. 3; K. Jądzewski, *Gdańsk wczesnośredniowieczny w świetle badań z lat 1953 i 1954*, „Spraw. Archeol.”, t. 1: 1955, s. 145, ryc. 10. Porównaj też W. Hensel, *W sprawie wczesnośredniowiecznych radlic łopatkowych z Polski*, KHKM, R. 6: 1958, s. 716.

¹⁵ E. i S. Tabaczyński, *Nakło wczesnośredniowieczne w świetle wstępnych badań archeologicznych*, „Wiad. Arch.”, t. 26: 1959—1960, z. 3/4, ryc. 6, s. 170.

¹⁶ W. Hensel, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 3, Warszawa 1960, s. 43, ryc. 22: 2; Z. Podwińska, *Technika uprawy roli w Polsce średniowiecznej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962, s. 263.

